

УДК 347.77

Я.О. Топільницька

аспірант
Львівська державна фінансова академія**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: СУТЬ ТА МЕТОДИКА ВИМІРЮВАННЯ**

Проаналізовано погляди учених щодо дефініції “інтелектуальний капітал”, на основі чого обґрунтовано її власне бачення. Проведено порівняльний аналіз діючих методик оцінювання інтелектуального капіталу та виявлено головні проблеми його виміру. Запропоновано рекомендації щодо визначення критеріїв оптимального вибору та практичного використання методів оцінювання інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, методи оцінювання інтелектуального капіталу, Skandia Navigator, Balanced Scorecard, Celemi Monitor, метод оцінювання вартості нематеріальних активів.

I. Вступ

Сучасні тенденції розвитку світової економіки переконливо доводять, що для економічного зростання України та утримання нею гідних конкурентних позицій на світових ринках не може бути іншого шляху, ніж формування економіки нового типу – економіки знань. У постіндустріальному суспільстві фірма вже розглядається не як підприємство, що створює певний, кінцевий продукт, а як спільність, пронизана елементами творчості. Таким чином, зміна парадигми економічного розвитку полягає у зниженні матеріально-ресурсних і просторових характеристик розвитку та підвищенні значення інтелектуальних й енергетичних параметрів. У контексті цих умов перед вітчизняною наукою постає питання якомога повнішого пізнання інтелектуального капіталу та його оцінювання.

За останнє десятиліття інтелектуальний капітал став об'єктом пильної уваги багатьох дослідників. Значний внесок у становлення теорії інтелектуального капіталу зробили П. Друкер, Л. Едвінсон, В. Іноземцев, М. Мелоун, Т. Стюарт та ін. Однак в Україні питання побудови інституту інтелектуального капіталу недостатньо висвітлене. Через це більшість вітчизняних компаній не можуть адекватно оцінити свої активи і, відповідно, управляти ними, а це послаблює їх конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

II. Постановка завдання

Мета статті – виявити суть інтелектуального капіталу та визначити основні параметри універсальної методики його оцінювання.

III. Результати

Поняття інтелектуального капіталу є відносно новим поняттям економічної думки, тому серед дослідників ще немає єдиного підходу щодо його сутності. У сучасній науці

сформувалися три напрями дослідження дефініції – за цінністю, за процесом, за результатом. Прихильники першого напряму стверджують, що “інтелектуальний капітал” – це сукупність цінностей. Однак проблема полягає у визначенні цих цінностей. Одні науковці відносять до таких цінностей лише знання [6], інші – знання та інформацію [3, с. 340]. Ми вважаємо, що віднесення до складу інтелектуального капіталу лише знань та інформації залишає поза увагою інші його компоненти – створені людьми засоби, що використовуються у процесі інтелектуальної праці, тому поділяємо точку зору Б. Леонтєва, який стверджує, що вартість інтелектуального капіталу формується із вартості усіх наявних інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, природні та набуті розумові здібності й навички, а також нагромаджені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [2].

Прихильниками другого підходу дефініція тлумачиться як актив, що має здатність до відтворення, залучення в процесі кругообігу [6]. А науковці, що досліджують інтелектуальний капітал з позицій результату, розглядають його як підґрунтя конкурентних переваг [2].

Проаналізувавши наведені підходи, ми сформували власне уявлення щодо сутності категорії і дійшли висновку, що “інтелектуальний капітал” – це сукупність різноманітних інтелектуальних цінностей, які в процесі свого обігу та кругообігу забезпечують додаткову вартість, а також конкурентні переваги особі, підприємству чи державі.

Пріоритетним завданням, актуальним для всіх підприємств, є ефективне управління інтелектуальним капіталом. Для управління інтелектуальним капіталом і отримання економічних вигод від нього, необхідно ідентифікувати компоненти, що входять до його складу, та оцінити ефективність їх використання. Оцінювання інтелектуального

капіталу дає змогу визначити реальну вартість компанії, що є необхідним для інформаційних потреб зовнішніх користувачів, прийняття раціональних управлінських рішень.

У вітчизняній і світовій практиці існує безліч методів оцінювання інтелектуальним капіталом, однак найбільш поширеним серед них є *Balanced Scorecard* (Збалансована система показників). *Balanced Scorecard* включає показники, що вимірюють досягнення цілей і показники, які відображають процеси, котрі забезпечують це досягнення. Концепція моделі передбачає побудову багатопланових зв'язків між показниками різних сфер, що дає змогу максимально ефективно управляти компанією. Збалансована система показників підтримує виміри фінансових показників, передбачає управління нефінансовими індикаторами, які відображають рух компанії до створення її майбутньої вартості через інвестиції в персонал, оптимізацію бізнес-процесів і технологій, відносини з клієнтами і позичальниками. Такий погляд на управління забезпечує об'єктивну оцінку стану компанії, аналіз можливостей її розвитку. Практична значущість методики полягає у можливості використання для бізнесу системи нефінансових показників, які випереджають події і можуть слугувати надійною основою прогнозування стратегічного розвитку. До переваг моделі можна віднести також:

- швидке застосування на практиці;
- проста структура для опису стратегічних завдань та моніторинг діяльності;
- взаємозв'язок оперативного і стратегічного менеджменту;
- створення схеми для формування згори вниз стратегії за всіма ієрархічними рівнями;
- легке встановлення причинно-наслідкових зв'язків між показниками різних сфер;
- можливості ефективного використання інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання;
- можливості організації впливати на запити та побажання клієнтів.

Разом з тим слід зазначити, що збалансована система показників має свої недоліки, які полягають у такому:

- показники, що формують систему, залежать від компетенції суб'єктів господарювання;
- увага надто фокусується на управлінні, яке базується на показниках, й ігноруються "м'які" фактори;
- виникають проблеми з вимірюванням показників;
- концепцією не передбачені механізми вирішення конфліктів.

Незважаючи на ряд недоліків, збалансована система показників оцінювання інтелектуального капіталу на сьогодні залишається найперспективнішою з-поміж усіх концепцій. Головними чинниками успішного її впровадження є постійні зусилля керівників та перших осіб компанії на реалізацію стратегії, єдність у забезпеченні поставлених цілей.

Поряд із описаною вище моделлю BSC, запропонованою Р. Капланом і Д. Нортонем, існують інші, альтернативні моделі, побудовані на техніці збалансованого управління. Це, зокрема: модель Л. Мейсела, піраміда ефективності К. Мак Нейра, Р. Ланча, К. Кросса та ін.

Найбільш близькою за своїм комплексним складом до BSC є модель Л. Мейсела (Lawrence S. Maisel). Як і попередня модель, вона визначає чотири перспективи, на основі яких має бути оцінена діяльність підприємства. Однак, на відміну від моделі Каплана й Нортоня, що оцінює перспективи навчання і зростання, модель Мейсела використовує проекцію людських ресурсів, яка включає оцінку інновацій, компетенції, освіти, навчання персоналу, корпоративної культури. Причина використання у моделі окремої перспективи людських ресурсів полягає в тому, що керівництво підприємства має бути уважнішим до своїх працівників і оцінювати ефективність не лише систем і процесів, але й співробітників.

Альтернативним напрямом розвитку ідеї вимірювання результативності стратегії є модель, що розроблена К. Мак Нейром, Р. Ланчем, К. Кроссом у 1990 р. під назвою "Піраміда ефективності". Основною концепцією моделі є зв'язок клієнтоорієнтованої корпоративної стратегії з фінансовими показниками, доповненими нефінансовими індикаторами. Традиційна управлінська інформація має виходити тільки від верхнього рівня. Піраміда ефективності побудована на концепціях глобального управління якістю, промислового інжинірингу й обліку, заснованого на "діях".

У сучасній економічній практиці значного поширення набули й інші методичні підходи до виміру інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання. Найбільш поширеними серед них є: "Скандія Навігатор" (Skandia Navigator), монітор інтелектуального капіталу Свейбі, монітор нематеріальних активів Селемі (Celemi Monitor).

Застосування методики Skandia Navigator передбачає побудову матриці, яка складається з 73 показників і має вигляд комп'ютерної програми [4]. Інтелектуальний капітал за цією методикою оцінюють за показниками п'яти сфер діяльності підприємства: фінанси, процеси, клієнти, людський капітал, оновлення і розвиток. За її допомогою оцінюється вплив людського капіталу на

бізнес-процеси, відносини з клієнтами, НДДКР та створення інноваційних продуктів і послуг, що підвищують ринкову вартість суб'єктів господарювання. Переваги методики: можливість стежити за змінами показників, створення умов для навчання та підвищення кваліфікації персоналу, набуття фінансових, технологічних, інформаційних, інноваційних і конкурентних переваг суб'єктів господарювання; недоліки – відсутність опису зв'язків та взаємовпливів між п'ятьма вищезазначеними сферами діяльності суб'єктів господарювання.

Монітор інтелектуального капіталу, за К.Е. Свейбі, передбачає розподіл інтелектуального капіталу на три компоненти: компетенція людей, зовнішня та внутрішня структури. Кожен з наведених елементів пов'язується з чотирма характеристиками підприємства: швидкістю зростання, інноваційністю, ризикованістю та ефективністю [1]. Головними перевагами монітору є: збір внутрішньої і зовнішньої інформації щодо змін основних показників інтелектуального капіталу; формування процесу перетворення знань в інструмент створення фактичних цінностей з допомогою компетенції співробітників. При використанні зазначеного методу головна увага зосереджується на компетенції співробітників, що дає змогу визначити спроможність підприємства до пришвидшення інноваційного розвитку, однак залишається поза увагою внутрішня та зовнішня структура і сфера фінансів, що й формує головні недоліки монітору Свейбі.

Монітор нематеріальних активів Selemi виділяє три напрями оцінювання інтелектуального капіталу – клієнти, компанія, люди. Методика дає змогу отримати інформацію про розвиток компанії, однак не містить універсальних параметрів оцінювання, що призводить до певних труднощів у процесі її практичної реалізації.

Аналізуючи розглянуті методичні підходи, можна виявити, що кожен метод має свої переваги та недоліки. Так, у Моніторі інтелектуального капіталу К.Е. Свейбі та моніторі нематеріальних активів Selemi увагу зосереджено на сфері вимірювання рівня використання нематеріальних активів, але при цьому не беруться до уваги фінансові аспекти під час виміру інтелектуального капіталу [5]. За допомогою системи збалансованих показників та моделі Skandia Navigator на основі аналізу показників інтелектуального капіталу виявляють можливість їх підвищення, визначають напрями інноваційної та інтелектуальної політики, однак у Balanced Scorecard існує "збалансований" зв'язок між усіма показниками, а моделлю Skandia Navigator це не передбачено. Тому під час виміру інтелектуального капіталу є доцільним поєднання різних методик для

досягнення оптимального результату аналізу. Таке поєднання сприятиме вирішенню завдань за напрямками, цінність яких визначається метою дослідження й діагностики стану.

Аналіз описаних методик дає змогу визначити такі критерії оптимального вибору та практичного використання методів оцінювання інтелектуального капіталу для визначення його потенціалу:

- по-перше, методика має відображати всі часові та просторові характеристики діяльності суб'єктів господарювання і бути адаптованою до реального застосування на практиці;
- по-друге, вона має враховувати і давати характеристику всіх складових інтелектуального капіталу (інтелектуальної складової людського, структурного та споживчого капіталу);
- по-третє, методика має давати оцінку інтелектуального капіталу як у кількісному, так і в якісному вимірі;
- по-четверте, у ній мають бути враховані показники, які здатні виявити існування взаємозв'язку;
- по-п'яте, цінність інтелектуального капіталу має визначатися у межах конкретної стратегії розвитку фірми.

Оцінивши реальну вартість інтелектуального капіталу компанії, її керівництво матиме підстави для прийняття ефективних управлінських рішень, що є важливим і необхідним у частині формування та реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства.

IV. Висновки

Інтелектуальний капітал – це сукупність різноманітних інтелектуальних цінностей, які в процесі свого обігу та кругообігу забезпечують додаткову вартість, а також конкурентні переваги особі, підприємству чи державі. Пріоритетним завданням, актуальним для всіх підприємств, є ефективне управління інтелектуальним капіталом. Для управління інтелектуальним капіталом і отримання економічних вигод від нього необхідно ідентифікувати компоненти, що входять до його складу, та оцінити ефективність їх використання.

Існує безліч методів виміру інтелектуального капіталу, однак універсальної методики, яка б давала точну характеристику інтелектуального капіталу, немає, а це створює проблеми дослідження його динаміки й обліку. Розглядаючи існуючих підходів дав змогу визначити такі критерії оптимального вибору та практичного використання методів оцінювання інтелектуального капіталу: методика має відображати всі часові та просторові характеристики діяльності суб'єктів господарювання і бути адаптованою до реального застосування на практиці; має враховува-

ти і давати характеристику всіх складових інтелектуального капіталу; характеризувати стан інтелектуального капіталу як в кількісному, так і в якісному вимірі; у ній мають бути враховані показники, які здатні виявити існування синергії; цінність інтелектуального капіталу має визначатися у межах конкретної стратегії розвитку фірми.

Список використаної літератури

1. Волощук Л.О. Методичні основи оцінки інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова, О.М. Церковна // Збірник наукових праць ОНЕУ "Вісник соціально-економічних досліджень". – 2011. – Вип. 3 (43). – С. 220–226.
2. Ілляшенко С. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16–26.
3. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества / В.Л. Иноземцев. – М. : Fcfdemia-Наука, 1998. – 640 с.
4. Крикун Н. Методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / Н. Крикун, О. Веретенникова. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=44081.
5. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом : монографія / І.П. Мойсеєнко. – Л. : Аверс, 2007. – 304 с.
6. Орлова Т. Интеллектуальный капитал: понятие, сущность, виды / Т. Орлова // Проблемы теории і практики управління. – 2008. – № 4.– С. 109–118.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2012.

Топильницька Я.О. Интеллектуальный капитал: сущность и методика измерения

Проанализированы взгляды ученых относительно дефиниции "интеллектуальный капитал", на основе чего обосновано ее собственное видение. Проведен сравнительный анализ действующих методик оценки интеллектуального капитала и выявлены основные проблемы его измерения. Предложены рекомендации по определению критериев оптимального выбора и практического использования методов оценки интеллектуального капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, методы оценки интеллектуального капитала, Skandia Navigator, Balanced Scorecard, Celemi Monitor, метод оценки стоимости нематериальных активов.

Topilnytska Y. Intellectual capital: the essence and methods of measurement

The looks of the scientists concerning the definition of "intellectual capital", based on which based its own vision. A comparative analysis of existing methodologies to assess the intellectual capital and found major problems with its measurement. Recommendations on criteria of optimal choice and practical use of methods for assessing intellectual capital.

Key words: intellectual capital, methods of assessment of intellectual capital, "Skandia Navigator", Balanced Scorecard, Celemi Monitor, the method of valuation of intangible assets.